

Uusi perusteos Viron keskiajasta

Anti Selart (toim.): Eesti ajalugu II, Eesti keskaeg. Tartu Ülikooli ajaloo ja arheoloogia instituut 2012. 456 s.

Jo viime vuonna ilmestyi Virossa *Eesti ajalugu* -sarjan osana kokonaan virolaisin voimin toteutettu Viron tai oikeammin pohjoisen Liivinmaan alueen keskiajan historia, jonka tehtävä on emäsarjan tavoin päivittää virolaisen kansallisen identiteetin kannalta merkittävän menneisyyden jakson tuntemus 2000-luvun tasolle. Teos on Tarton yliopiston Historian ja arkeologian laitoksen, Tallinnan yliopiston keskiajan tutkimuskeskuksen sekä Tallinnan kaupunginarkiston ja Viron historiallisen museon tutkijoiden yhteistyötä ja sen on toimittanut Tarton yliopiston keskiajan professori Anti Selart. Kirjoittajaryhmä on virolaisittain ja kansainvälisesti nimekäs, joten teokselta on lupa odottaa paitsi uusimpaan tutkimukseen perustuvaa yhteenvetoa Viron ja Liivinmaan keskiajasta, myös tuoretta näkökulmaa alueen keskiaikaisen menneisyyden tulkintaan ja keskiajaksi kutsutun aikakauden merkitykseen Viron ja virolaisten kansallisessa historiakuvassa.

Vaikka teos on kansallisista lähtökohdista toteutetun historiasarjan osa, se täyttää molemmat odotukset. Kirjan tapa käsitellä virolaisen kansallisen identiteetin ja historiakuvan vanhoja kohtalonkysymyksiä, kuten 1200-luvun alun "vapaustaistelua", vuoden 1343 Yrjön yön kapinan luonnetta ja talonpoikien asemaa, aiheutti Virossa tämän vuoden alussa pääosin median lähtökohdistaan nostattaman kohun, jonka seurauksena teos myytiin monista kaupoista loppuun. Koska monet valloitusta

ja vuoden 1343 talonpoikaiskاپinaa koskevat käsitykset olivat viroilaisten historiantutkijoiden piirissä todellisuudessa muuttuneet ja saaneet syvyyttä jo 1960-luvulta alkaessa prosessissa, kirja toi perimmältään julki vain sen, mitä näistä Viron keskiajan ilmiöistä on pitkään kansainvälisesti ja viroilaisten tutkijoiden piirissä ajateltu ja mikä kansallisia historiakuvia hyödyntänyt media Suomenkin ilta-päivälehdistä ja internetin kommenttipalstojen populistisista historiakäsityksistä tutuin tavoin päätti kyseenalaistaa. Keskiajan-tutkimuksen kannalta tulos oli kuitenkin kiitettävä; kirja löysi nopeasti suuren joukon lukijoita, joiden tiedot Viron keskiajasta perustuivat vanhentuneisiin käsityksiin ja joista moni otti teoksen ensihämmennyksen jälkeen vastaan aidosti kiinnostuneena.

Kirjan näkökulma Viron alueen keskiaikaiseen menneisyyteen ja siinä jo 1800-luvulta lähtien merkittävänä pidettyihin ilmiöihin; 1200-luvun valloituksen, keskiajan Liivinmaan poliittiseen ja oikeudelliseen valtarakenteeseen, maanomistukseen, kaupunkien ja maaseudun suhteeseen, etnisiteetteihin, sekä kaupunkien, kirkon ja rahvaan kulttuuriin ja niiden vuorovaikutukseen on systemaattinen ja muodostuu eri kirjoittajien tai kahdesta viiteen kirjoittajan ryhmän tuottamista selkeistä luovutteisista kokonaisuuksista. Luvut on edelleen ryhmitelty neljäksi laajemmaksi jaksoksi, joista ensimmäisen teemana on keskiajan Liivinmaan valta- ja yhteiskuntarakenteen synty, toisen Liivinmaan poliittinen ja oikeudellinen rakenne, kolmannen alueen poliittisten mahtien ja toimijoiden historia, neljännen talous ja väestö ja viidennen kulttuurimuodot. Teoksen erinomainen johdanto sisältää katsauksen Viron ja Liivinmaan keskiajan historian tutkimuksen ja tutkimuskäsitysten historiaan, säilyneen lähdemateriaalin luontee-

seen ja pääasiallisiin painopisteisiin. Se avaa myös lukijalle tärkeimmät Viron ja Liivinmaan keskiajan historian määrittelyyn liittyvät käsitteet.

Teoksen ilmeisen mietityn rakenteen takia uusi *Eesti keskaeg* onkin pikemmin Viron keskiajasta kiinnostuneelle lukijalle suunnattu käsikirja kuin varsinaisen kansallisen keskiajan historian yleisesitys, ja sen avulla on helppo muodostaa käsitys paitsi siitä, mistä tietyssä Viron keskiaikaan liittyvässä ilmiössä, kuten valloituksessa, rahanlyöntioikeudessa, reformaatioissa, naisten yhteiskunnallisessa ja yhteisöllisessä asemassa, vasallikorporaatioissa tai kaupunkien ja maaseudun arjen kulttuurin eri muodoissa oli kyse, myös siitä, mikä niitä koskeva kanta tutkijoiden keskuudessa nykyään on. Teoksen lopussa olevan luvuttaisen kirjallisuusluettelon silmäily paljastaa, että huomattava osa käytetyistä Viron ja Liivinmaan alueen keskiajan tutkimuksesta on julkaistu vuosina 1991–2011 ja vanhemmista tutkimuksista mukaan on kelpuutettu vain tärkeimmät klassikot. Kirjallisuusluettelo kertoo myös virolaisen Viron alueen keskiajan tutkimuksen jatkumosta; joidenkin tutkijoiden tuotanto ulottuu johdonmukaisina teematisina kokonaisuuksina neuvostojajalta 2010-luvulle saakka.

Teoksen kuvitus noudattelee taitollisine ratkaisuineen ja lyhyine kuvateksteineen perinteistä teos-sarjan linjaa. Vaikka informaatio on usein äärimmilleen pelkistettyä, kuvat välittävät monipuolista tietoa Viron rikkaasta arkeologisesta esinemaailmasta ja tarjoavat yllätyksiä, kuten Tarton piispanpöydän alaisuudessa olleen Sangasten ja sen naapurina olleen Urvasten pitäjien rajalla Võrumaalla sijaitsevan myöhäiskeskiaikaisen, kaiverretun rajakiven, jota on mielenkiintoista verrata Suomen pitäjän- ja kylänrajojen merkkijärjestelmiin. Myös teoksen erinomaisten karttojen

tarjoamaa informaatiota olisi moni paikoin voinut avata enemmän. Perimmältään teoksen ulkoasu on kuitenkin selkeä ja monet tiedot löytyvät siitä helposti joko sisällysluetteloa, kirjaa tai henkilö- ja paikannimihakemistoa selaamalla. Kirjan liitteenä on Liivinmaan hiippakuntien piispojen ja Saksalaisen ritarikunnan Liivinmaan maamestareiden luettelo sekä lyhyt taulukko painoyskikoista.

Varsinaisia puutteita teoksesta on vaikea löytää, ellei sellaisena pidä joidenkin alalukujen ehkä liiankin ytimekäästä ilmaisua, joka johtuneen pikemmin annetun tilan rajoista kuin kirjoittajien haluttomuudesta avata asiaa enemmän. Viron valtion alueen osaksi vasta 1900-luvulla tullut Setumaa on rajattu jo teoksen alussa sen ulkopuolelle osana Pihkovan vaikutus-alueetta. Suomalaisissa keskiajan yleisesityksissä ja tutkimuksissa nykyisin miltei täysin ohitettu poliittisen kehityksen ja toimijoiden tarkastelu on asiaankuuluvalla tasolla, joskin Ruotsin keskusmahdin eri edustajien ja Kalmarin unionin aikaisten toimijoiden monin eri tavoin dokumentoidut pyrkimykset Suomenlahden etelärannalla voisivat nousta esiin selkeämmin omana kokonaisuutenaan. Nyt Viron keskiajan poliittinen konteksti jäsentyy Liivinmaan ja kaupunkien Hansan kautta kohti Keski-Eurooppaa, kun taas Ruotsin, Tanskan ja Kalmarin unionivaltakuntien mahdin ja talouden myöhäiskeskiaikaiset verkostot Suomenlahdella ja pohjoisella Itämerellä jäävät hie-man piiloon.

Yhteenvetona uudesta Viron keskiajasta on todettava että yhdentoista asiantuntevan kirjoittajan muodostama ryhmä on onnistunut luomaan sisällöltään ja käytettävyydeltään erinomaisen teoksen, jonka avulla lukija saa hyvät perustiedot alueen keskiajan ilmiöistä siten kuin ne 2000-luvulla tutkimuksessa ymmärretään. Mitä keskiajan kansalliseen ja laajem-

paan tulkintaan tulee, kirjan päätävä yhteenveto olisi voinut olla laajempi ja luoda nimensä mukaisen katsauksen (*Tagasivaade*) johdannon teemoihin pohtimalla vieläkin avoimemmin paitsi erilaisten kansallisten, etnisten ja poliittisten identiteettien merkitystä Viron ja Liivinmaan keskiajan tulkinnalle, myös uusgotiikan ja medievalismin kaltaisten virtausten vaikutusta alueen keskiaikaisesta menneisyydestä eri aikoina luoduille merkityksille. Kuten yhteenvedossa todetaan, ensimmäiset merkit Tallinnan raatihuoneen kaltaisten rakennusten palauttamisesta kuviteltuun keskiaikaiseen asuunsa ovat Virostakin jo 1800-luvulta, kun taas huomattava osa Tallinnan vanhankaupungin nykyisestä ”keskiaikaisesta” asusta perustuu neuvostoaikana 1960- ja 1980-luvuilla toteutettuihin ratkaisuihin, jotka ovat 1990-luvun lopulta lähtien tarjonneet näyttämön medialistiselle ”keskiajan arjen” tapahtumateltalle, joka on sitten miltei tukahduttanut alleen kaikki muut ajalliset kerrokset.

Luettavuuden, käsikirjamaisuuden, systemaattisuuden ja ajantasaisuuden ohella teoksen ilmeisimpiä ansioita kuitenkin on, että keskiajan käsitteellinen moniulotteisuus on siinä auki kirjoitettuna läsnä ja kirja houkuttelee tarkastelemaan Viron keskiajan historiaa myös keskiaikaan kohdistuneiden käsitysten jatkumona. Kuten teos ja sen vastaanotto Virossa osoittaa, keskiaika on Viron kansallisvaltion ja sen alueen asukkaiden historiassa politiikasta, etnisiteetistä ja yhteiskuntajärjestelmästä riippumatta ollut 1800-luvulta lähtien läsnä oleva identiteetin palanen ja voima, jonka kanssa jokaisen virolaisen nykyisyyden on muodostettava oma suhteensa aivan toisella tapaa kuin Suomessa.

– TAPIO SALMINEN